

AZ ÉLETMÓD KATEGÓRIA MEGHATÁROZÁSÁNAK NÉHÁNY PROBLÉMÁJA

Írta: KALLÓS GÁBOR

„A szociológia tárgyát, [tehát] — írja KULCSÁR KÁLMÁN — a társadalmi lét és a társadalmi tudat összegezéseit kifejező társadalmi jelenségek és azok törvényszerűségei alkotják, amelyeket mint objektív, de emberi magatartásokban, emberi viszonyokban megnyilvánuló jelenségeket speciálisan társadalmi jelenség voltukból kiindulva vizsgál.” [1]

A társadalmi valóság sürgetésére és a konkrét szociológiai kutatómunka eredményeként egyre több fontos elméleti kérdés alaposabb vizsgálata vált szükségessé. Ezek közé tartozik — többek között — az életmód kérdése is. [2]

Az életmód vizsgálatának története van a marxista szociológiai irodalomban. A történet kezdete — mint lényegében minden egyéb társadalom-filozófiai kérdésben — visszavezethető Marx és Engels munkásságára. A német ideológiában az életmódra vonatkozólag a következőket olvashatjuk: „A termelésnek ezt a módját nem szabad pusztán abból a szempontból nézni, hogy ez az egyének fizikai létezésének újratermelése. Hanem ez már ezen egyének tevékenységének egy meghatározott mikéntje életük megnyilvánulásának egy meghatározott mikéntje, egy meghatározott életmódjuk. Ahogyan az egyének az életüket megnyilvánítják, olyanok ők maguk. Az tehát, hogy mik, egybevág a termelésükkel, mind azzal, amit termelnek, mind pedig azzal, ahogy termelnek. Hogy tehát az egyének mik, az termelésük anyagi feltételeitől függ.” [3]

Marx és Engels idézett álláspontja az életmód kérdésének helyes értelmezésében, a kérdés kutatásának irányában nélkülözhetetlen, de nem definíció igényű. Tehát itt a marxizmus klasszikusainak egy olyan elméleti utalásával találkozunk, amely részletes kifejtést igényel.

A marxista szociológiai kutatók már munkájuk kezdetén jól látták, hogy itt egy komplex jellegű társadalomtudományi problémáról van szó. Ez a felismerés először nem definícióban fogalmazódott meg, hanem a fogalom elemzési módjában.

Különösen figyelemre méltó példa a szovjet szociológiai irodalomban SZINYICIN koncepciója. Véleménye szerint az életmód kérdése a következő aspektusokban közelíthető meg: egyéni, csoport, osztály, társadalmi, nemzeti, össznépi vonatkozásokban. Szemlélete erősen etikai indíttatású. Érdekes, hogy ebben a felfogásban nem áll egyedül. Hozzá hasonló felfogás felé hajlanak: DROBNYICKIJ, NYINA POPELOVA és mások. Ennek hatására például ARHANGELSZKIJ tisztán etikai kérdésnek tekinti az életmódot. [4]

A magyar szociológiai irodalomban több elképzelés található: a) FERGE ZSUZSA ezt az összetett kérdést összességében próbálja megragadni.

b) HELLER a kérdés vizsgálatánál az életmód funkciójából indul ki. Ezért írja: „A mindennapi élet a szó szoros értelmében mindennapi — az ember élete általában, vagy ahogy az napról napra folyik. Ez az életmód meghatározó eleme, lényeges és

lényegtelen (gyakran névtelen, konkrét tevékenységek végtelen sora), melyekben az emberi társadalom reprodukálódik és reprodukálódik, s mely talaja minden nem mindennapi cselekvésnek és gondolatnak is. Az élet, melyben az emberek —, hogy József Attilát idézzük — „kapáltak, ölték, öleltek, tették amit kell.” [5]

c) FERGETŐL eltérő (de elvileg tőle nem távol eső) álláspont figyelhető meg SZÁNTÓ MIKLÓSNÁL. Véleménye szerint az életmód fogalmának sikeres elemzése és meghatározása szempontjából az „ismétlődő tevékenységrendszerből” kell kiindulni. Ezért a legmegfelelőbb meghatározás: „Az életmód amely a társadalmi embert tevékenységi oldaláról jellemzi, úgy definiálható, hogy nem más, mint egy adott korszak emberének az életviteléhez szükséges összes tevékenysége lebonyolításának formája. Pontosabban: az életmód a társadalmi osztályok, rétegek, egyének ismétlődő tevékenységeinek rendszere és ezek szokásos formája.” [6]

SZÁNTÓ MIKLÓS álláspontjának komoly hatása van a magyar életmódkutatásban. Többen, mint pl. MOLNÁR LÁSZLÓ és BÉRES CSABA a „tevékenységrendszerből” kiindulva további eredmények feltárására törekuszenek. [7]

Az itt említett főbb megközelítési módok teoretikus jellegűek. Ebből azonban nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy az életmód fogalom helyes feltárása nem igényli a praxis oldalról való közelítést is. Ezért rendkívül figyelemre méltó a MTA Szociológiai Intézetének Békés megyében nemrég lefolytatott életmódkutatása. Miközben LOSONCZI ÁGNES a kutatás bizonyos tapasztalatait összegezi, írja: „Az élet szerveződésében, az életmód kialakulásában három tényezőt kell megvizsgálnunk: először azt, hogy milyen tényleges lehetőségek vannak (társadalmi, anyagi feltételek, vagyis az objektív oldal): másodsorban, hogy milyen lehetőségekről tud, melyeket ismer. (Ez már a szubjektív tudati oldal:) s végül, hogy, ki milyen lehetőségeket képes kihasználni, (ez már az aktivitás kérdése.)” [8]

A kutatás későbbi szakaszán a már feltárt eredmények az életmód komplex társadalmi jellegét megerősítik, s ennek hatására egyes definíciókba is beveszik. FERGE ZSUZSA írja: „Az életmód komplex nehezen körülhatárolható fogalma magában foglalja az adott keretek között végzett (vagy előforduló) tevékenységeket: azt, hogy az egyén mikor mit csinál, milyen célokra használja a rendelkezésére álló kereteket: magukat az életkereteket, vagyis azt, hogy milyen feltételek és körülmények között folyik az egyén élete. Végül ide tartozik az is, hogyan, mi módon történnek az adott keretek között az egyes tevékenységek. Az életmód tehát nem redukálható valamilyen tartalomra, hanem alapvető jelentőségű forma, miben és ahogyan a tartalmak testet öltenek. (Felesleges aláhúznunk, hogy tartalom és forma szétválaszthatatlan egység, abban az értelemben, hogy valójában ugyanaz a tartalom más formában nem létezik. Arra sem kell részletesen kitérnünk, hogy tartalom és forma dialektikus egység — ami egyik vonatkozásban forma, az más nézőpontból tartalom lehet és megfordítva.)” [9]

Az életmód kategória helyes meghatározásának további nehézsége, hogy a fogalom körülírásában és magyarázatában a többértelműség figyelhető meg. Véleményünk szerint ez a következő okokra vezethető vissza: a) Az életmód fogalma a mindennapi életben hamarabb jött létre, mint a teóriában. Tehát itt egy fogalom „áttemelés” vált szükségessé. Az életmód gyakorlatban kialakult és gyakran kötetlenül használt és különbözőképpen értelmezett fogalmát (pl. züllött, városi, falusi, tanyai, amerikai stb.) életmód a teóriában is megfelelően kellett alkalmazni. [10] Az „áttemelés” nehézsége az, hogy a gyakorlat által létrehozott életmódterminust a köztudatban különbözőképpen értelmezik. [11]

b) Figyelembe kell venni továbbá, hogy a szociológia — az életmód kutatásában eddig alapvető szerepet játszó tudomány — igen fiatal tudomány. A fiatal tudomá-

nyok esetenkénti lehetséges osztályrésze pedig egyes kategóriák bizonytalan vagy pontatlan értelmezése.

Az életmód kategória tartalmának helyes feltárása szempontjából a következő sémából induljunk ki. [12]

Életmód		
I.	II.	III.
tényleges lehetőség	ki milyet tud	ki hogyan használja ki

Sémánkból kitűnik, hogy az életmód tartalmi jegyeinek elemzésénél annak társadalmi meghatározottsági oldalából és az egyéni aktivitás oldalból, a kettő kontaktusából kell kiindulnunk. Az életmódot a termelési mód határozza meg. Történelmileg ez a kapcsolat a következőképpen alakult: Az ősközösségi társadalomban a termelés és az életmód teljes egységet alkottak. Később a társadalmi fejlődés folyamán az életmód a termeléstől való függő viszonya megtartása mellett fokozatosan egy viszonylagos önállóságra tett szert. (A viszonylagos önállóság talán legérdekeesebb sajátossága, hogy az életmód szellemi oldala az anyagi oldalhoz viszonyítva nagyobb önállóságra tett szert.) A viszonylagos önállóság megnyilvánul a történelmi folytonosságban, az életmód konzervativizmusában, továbbá az életmód fejlődésének lassúbb ritmusában a gazdasági fejlődéshez képest stb. E tendencia ugyanakkor nem zárja ki az életmódnak a termelési módtól nyert ismérveit; mint pl.: objektív, konkrét, változó, ellentmondásos és osztályjellegű. Az adott termelési módon belül mindenekelőtt (de nem kizárólag) a tulajdonviszonyok szabják meg az emberek tevékenységeinek s ezen keresztül szükségletei kielégítésének lehetőségeit is. Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert az életmódot általában az emberi élettevékenységre (annak hogyanjára) vonatkoztatjuk.

Véleményünk szerint a tulajdon és munkamegosztási viszonyoktól függ, hogy

a) A fenntartás kényszerének „eleget téve” csak az elemi szükségletet (az adott egyén vagy csoport objektív a társadalom által nyújtható szükségletére, nem pedig ettől eltérő egyes egyének esetében szubjektív lehetőségekre gondolunk) lehet-e kielégíteni, s ebből kifolyólag „úgy élni”, „olyan életmódot” folytatni.

b) Vagy pedig túl az elemi szükségleten és egy-egy kor úgynevezett alapvető szükségletein az ember (vagy embercsoport) „magasabb szükségleteket” is ki tud elégíteni, s „annak megfelelően él”, illetve „alakítja ki” életmódját. Ebben a vonatkozásban a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely elemzése igen sokatmondó. Ugyanis a munka és az életmód egymással szoros kapcsolatban állnak. Ezért tévesek mindazok az életmód meghatározási törekvések, amelyek figyelmen kívül hagyják az ember munkatevékenységét, mint pl.:

a) A Nagy Szovjet Enciklopédia szerint: „Az életmód — társadalomtudomány terminusa — az emberi lét nem termelő szféráját tükrözi, mely szükségletek kielégítésével: az étkezésben, a ruházatban, a lakás terén, a kommunális szolgáltatások, a gyógykezelés, az egészségvédelem terén, a pihenésben, a szórakozásban, stb. jelentkező szükségletek kielégítésével. Az életmód terén kialakulnak a magatartás szabályok vagy például az ízlés, melyek — elsősorban a történelmi fejlődéssel, a termelőmód változásaival folyton változnak. A termelőmód mellett a társadalmi helyzet, a kultúra, a vallás nyomja rá sajátos jegyeit az életmódra.” [13]

b) V. SZINYICIN: „Az életmód az emberek mindennapi életének vitele vagy rendje, a termelési és társadalmi tevékenység szféráján kívül, amelyet a különböző anyagi és kulturális szükségletek kielégítésének módja és formái közvetlenül meghatároznak.” [14]

c) BALOGH ISTVÁN: „Az életmód a mindennapi élettevékenységnek az a területe, amely nem függ össze közvetlenül a gazdasági-termelő, közéleti, kulturális-szellemi tevékenységgel. Ide tartozik: a táplálkozás, az öltözködés, a lakásviszonyok, az egészségvédelem, a testedzés, a tisztálkodás, a pihenés, a szórakozás, a nemek közötti viszony, a családi élet, a baráti és személyi kapcsolatok.” [15]

d) A nyilvánvaló tévedés UTKINNÁL, az életmód hatókörét a magánéletre zsugorítja. [16]

Az ember munkatevékenységének (nem termelő tevékenységének is) kapcsolata életmódjával minden korban kimutatható. Szerepe és jelentősége azonban a szocializmus építésének időpontjában különösen megnőtt. Egyrészt és főleg azért, mert a szocializmusban nyeri vissza a munka igazi értékét, másrészt azért, mert a szocializmus építésének jelenlegi szakaszán az emberek között jelentős különbségek vannak a munka jellege, a képzettség, a jövedelmi és a kulturális színvonal alapján.

Az ember munkatevékenysége és életmódja relációjában jelentkező elméleti és gyakorlati vonatkozásokat koncentrálhatjuk: az egyén viszonyára a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyéhez. (A felszabadulással itt is egy mélyre szántó átalakulási folyamat zajlódt le, de maradtak még megoldásra váró rrszkérdések.)

Az emberek munkatevékenységük során igyekeznek társadalmi státuszukat újratermelni, vagy úgy, hogy rögzítik azokat (tehát elégedettek az eddig elérttel), vagy úgy, hogy tevékenységük magukban rejtik a további felemelkedés igényét, ambícióját. Ez a magatartás egyben kifejezi az egyén jövedelemszintjéhez való viszonyát is. Vagy tartani iparkodik azt, vagy pedig növelésére törekszik. Ezért az egyén vagy tartósítja szakismeretének szintjét, vagy pedig annak emelésére törekszik. Ennek érdekében munka és élete anyagi feltételei (lakás, háztartás, inventár stb.), valamint kulturális (szabad idő, szórakozás stb.), társadalmi, politikai (párt, tömegszervezeti tevékenység, társadalmi munka), baráti tevékenységét alakítja ki, illetve újítja fel. Mindezen emberi tevékenységek, törekvések természetesen módosuláson mennek keresztül attól függően, hogy az illetők milyen osztályok és rétegek tagjai. (Véleményünk szerint, noha az életmód magába foglalhat egy osztálynál általánosabbat, tehát pl. egy össznemzeti jelleget, ettől függetlenül a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában vannak kétségtelenül kimutatható különbségek a munkásosztály, a termelőszövetkezeti parasztság stb. életmódjai között.) Továbbá befolyásoló tényező a települési viszonyok, valamint az éppen lezajló különböző társadalmi folyamatok (urbanizáció, tudományos és technikai forradalom, intenzív társadalmi mobilitás).

Amikor az életmódot meghatározó alapvető anyagi-gazdasági viszonyokat vizsgáltuk, kikerülhetetlen volt — ha közvetve is — bizonyos tudati tényezőkre való utalás. A továbbiakban a tudati tényezők életmódot befolyásoló szerepét közelebbi elemzés tárgyává tesszük. A mindennapi életben megfigyelhetjük, hogy az emberek „élni akarnak”. Ez az „élni akarás” elég pontosan ki tudja fejezni, az „élni akarás” tudati színvonalát. Az embernek az élettevékenysége során jelentkező tudati tevékenységéről írja LOSONCZI ÁGNES: „Az életünk — eszmék — magatartás, életvitel — életforma — ideáljai —, modern kifejezési szóval élve mintái — már elég korán megragadják az embereket. Az életmód — minták közül a kívánatosnak tartottakat az emberek különböző időpontokban választják ki, s így ezek a hatások, ideálok más és más korszakból származhatnak, s nem feltétlenül magyarázhatók meg a jelenlegi körülményekből.” [17]

Vannak, akik az életmód és a tudat összefüggését az erkölcsi tudat oldalról közelítik meg. ARHANGELSKIJ írja: „A boldogságról szóló elképzelés nem egyszerűen tükrözi az ember társadalmi létfeltételeit, hanem bizonyos mértékig meg-

határozza élettevékenységét, aktívan vezeti az életben.” [18] Vagy ARHANGELSZKIJ gondolata konkrétabb megfogalmazásban: „Boldogság. Mit is értünk ezalatt volta-képpen? Meghatározhatjuk-e lényegét? Tévedések elkerülése végett, már előljáróban meg kell mondanunk, hogy az erkölcs területén boldogság vagy szerencse alatt nem az egyén érdekeinek kedvező véletlen (pl. nyeresmény az osztálysorsjátékban, a baleset elkerülése, stb.) hanem az életmód erkölcsi értékelését értjük.” [19] HELLER pedig a kérdést a praxis oldalról közelíti meg. „A mindennapi élet elsajátítása annak a foknak az elsajátítása, melyben az emberiség (az adott társadalom) a természetet tipikusan maga alá vetette, így a természeti korlátok visszaszorításának foka mindig kifejeződik a mindennapokban.” [20]

Véleményünk szerint az életmód és a tudat összefüggésének elemzését két kérdésre kell koncentrálni:

- a) Az életmód és a tudat összefüggésének szükségességére.
- b) Az életmód és a tudat összefüggéséből fakadó bizonyos következményekre.

Az életmód és a tudat szükségyszerű összefüggéséről írja LOSONCZI: „Az életmód nincs egyszer és mindenkorra egy adott társadalmi csoport létezéséhez kötve. Szokásokban, cselekvésekben, normákban és értékekben átvett és továbbélő életvitelben együtt lehet a múlt számos vonása és kapcsolódhat át a mába, sőt készíti elő a jövőt. Kevés olyan társadalmi jelenség van, ahol ezt jobban figyelemmel lehetne kísérni mint az életmódban.” [21] Ugyanis arról van szó, hogy az egyes társadalmak és az egyes osztályok életmódját nem hozzák létre minden esetben teljesen előlről, hanem az új az előzőből egy sor eredményt átvesz. (Megállapításunk az életmód úgynevezett szellemi oldalára fokozottabban vonatkozik.) Ezért az életmód vagy állandó, vagy viszonylagos konzervatív jelleget ölthet magára, fejlődési ritmusa általában lassúbb a gazdasági fejlődéshez képest. Eppen ezért az életmódban kifejeződő viszonyok meggyorsíthatják, vagy fékezhetik a társadalom gazdasági, politikai és kulturális fejlődését. Ezért fontos figyelmet fordítani arra, hogy az egyes egyén életmódja kialakulásában milyen egyéni motivációk vannak. Régről egyértelműen tisztázott, hogy az ember és a környezet kölcsönhatásában a meghatározó a környezet, de az egyén viszonylagos cselekvési autonómiával rendelkezik. A viszonylagos cselekvési autonómiával való különböző „élést” befolyásoló tényezők elemzése a különböző életmódok kialakulása szempontjából sajnos még nem elegendő. Az életmódbeli tényleges különbségek megértése és az életmód elrelativizálása (ahány ember, annyi életmód) elleni sikeres harc érdekében alaposabb elemzés tárgyává kell tenni az ember életkörülményeinek és személyiségének sokféleségét. (Mint pl.: család nagyságát, kort, nemet, egészségügyi viszonyokat, lakások állapotát, a jövedelem nagyságát, képzettséget, munkakört, kulturális színvonalat, az ember szükségleteit, érdekeit, igényeit, beállítottságát, életelvárását, életfelfogását.) Ennek kapcsán jutunk el az életmódot meghatározó tényezők vizsgálatának legnehezebb pontjához. Hogyan lehet megragadni a különbséget az egyébként több ponton összefüggő lehetőség felismerő tevékenység és a lehetőség kihasználó tevékenység (aktivitás) között? Megítélésünk szerint az egyén lehetőség felismerő tevékenységében kiegyenlítettebb arány alakul ki a „kívülálló tényezők” és az „egyéntől függő” tényezők között. Míg az aktivitás keretét ugyan „behatárolják” az egyéni „kívülálló” tényezők, de a keret így vagy úgy kitöltő tevékenység nagyobb részt az egyén szubjektív tevékenységétől (szubjektív tudati tevékenységétől) függ. Csakis így érvényesülhet a tudati motivációk gazdagsága az életmódban, vagy másképpen, így „egyediesülhet” az életmód.

Az életmódot meghatározó tényezők elemzése után vizsgálatunk kiterjeszhető az életmód tartalmára. BÉRES CSABA írja: „Az életmód az emberi élet folytatásának

hogyanja, az egyén (vagy egyének) állandó és szakadatlan szerveződése a vele (velük) szembekerülő problémák megoldására. Az életmód az egyén alkalmazkodása a természeti és szociális környezethez, melynek során aktívan elsajátítja, belsővé változtatja, élete szerves részévé teszi azokat az anyagi, kulturális, szociális és természeti feltételeket, amelyek között él. Ennek során szükségleteinek leginkább megfelelő életkörülményeket igyekszik teremteni az egyén, s élettevékenységeinek különböző területein végbemenő cselekvések rangsorolásával (e rangsorolások megfelelő mértékben, minőségben) személyes létét szakadatlanul megújítja.” [22]

Az emberi élet folytatásának hogyanja tevékenységekben realizálódik. Az életmód vizsgálatban egy lényegi egyetértés mellett az ember élettevékenységeinek főbb területei a következők:

- a) termelő tevékenység (ide értendő az inaktív munka is),
- b) biológiai tevékenység,
- c) kulturális tevékenység,
- d) politikai-társadalmi tevékenység,
- e) pszicho-szociális tevékenység.

Az életmód tartalmának feltárása szempontjából a tevékenységek jellemzése a fő feladat. A tevékenységek jellemezhetőek:

- a) a tevékenységek időarányai,
- b) a tevékenységek intenzitása,
- c) hierarchiája alapján.

A tevékenységek időarányai szerinti elemzése az életmód mennyiségi oldalról való megközelítése. Maga az elemzés egy időmérlegben tükröződik. [23] Az időmérleg tulajdonképpen egy időköltésvetés, melynek szerepe napjainkban a tudományos és technikai forradalom időszakában megnőtt jelentőségű.

A minden ember számára egyformán biztosított idő (a nap 24 órája mindenkinek egyformán 24 óra) felhasználásából általános társadalmi életmód- lehetőségekre és típusokra (az idővel való gazdálkodás a társadalmi haladás egyik tényezője lehet, az időmérleg és a szocializmus építésének mindennapi problémái összekapcsolódhatnak, stb.) és az egyén életmódjának lehetőségeire következtethetünk.

A szakirodalomban e kérdés elemzésénél a kötött idő (az egyéneknek vagy kisebb-nagyobb csoportoknak bizonyos nagyságú idő kötött feladatok: alvás, munka, háztartás, közlekedés stb. végzésére kell fordítani, ezt az időnagyságot nevezik kötött időnek) és a szabad idő (ebben az esetben a nem kötött idő) arányviszonyát vizsgálják csupán, s ebből vonnak le következtetéseket az egyének vagy kisebb-nagyobb csoportok életkörülményeire. Valójában az ember tevékenységeinek időarányaiból nemcsak az életkörülményeikre, s ezen keresztül életmódjukra következtethetünk, hanem bizonyos életmód tipizálásokat is tehetünk. [24]

Ha az ember szükségleteinek kielégítése érdekében kifejtett különböző kötött tevékenységei közül az életmód tipizálás szempontjából a munkát vizsgáljuk, akkor:

- a) társadalmilag hasznos munkát végzők életmódjáról,
- b) társadalmilag nem hasznos életmódról beszélhetünk,
- c) amennyiben az illetőnek nincs konkrét munkahelye (nők esetében érdekesebb, tehát nem a munkakerülő életmódot folytatókról van szó), akkor pl. a háztartási munkát végzők „jellegzetes” életmódjáról van szó.

Természetesen ezek az életmódtípusokat meghatározott tényezők (a foglalkozás jellege, az utazás, az életkor, a családi helyzet, az ember neme stb.) befolyásolják. E tényezők természetüknél fogva nemcsak az itt már kimutatott életmódtípusokra hatnak, hanem az elemzés során sorra kerülő további típusokra is. [25]

Ha az életmód tipizálást a szabad idő tevékenység oldalról, a szabad idő különböző módon való kihasználása szempontjából közelítjük meg, akkor a következő életmódtípusokat állíthatjuk fel: [26]

a) Szórakozó életmód (mikor az ember szabad idő tevékenységének középpontjába a szórakozást állítja),

b) kapcsolatot bővítő életmód (amikor az egyén baráti kapcsolatok kiépítésére törekszik),

c) kapcsolatot szűkítő életmód (a baráti kapcsolatok kiépítése helyett befelé fordul). A befelé fordulásnak különböző formái figyelhetők meg egészen a hobby-ig.)

d) aktív életmód (az aktivitás az egyén és a társadalom relációjában értendő),

e) inaktív életmód (amikor az egyén nem vállal társadalmi munkát).

Az ember munka- és szabad idő tevékenységének arányából a következő életmód-típusok vezethetők le:

a) egészséges életmód (a két nagy oldal harmóniájának feltételezéséből),

b) egészségtelen életmód (a harmónia valamelyik oldal rovására nem áll fönn).

Míg a tevékenységek időarányai elemzésének során az életmód „mennyiségi vonatkozásairól” nyerünk adatokat, addig a tevékenységek intenzitásának és hierarchiájának vizsgálata során a tevékenységek tartalmáról, s így képpen az életmód tartalmi jegyeiről. A tevékenységek intenzitását és hierarchiáját ezért helyes együtt, összefüggésükben vizsgálni. Az ember adott életkörülményeinek és tudati színvonalának hatására tevékenységi formáit rangsorolja (hierarchizálja). A rangsorolás következményeként egyes tevékenységi formák feltétlenül megvalósulásra várók (vagy a másik rovására, vagy a másikkal párosulva), más formák pedig ideiglenesen vagy véglegesen nem realizálódnak. Az ember különböző hierarchizált tevékenységeit tartósan magas intenzitással nem tudja végezni. Ezért az életmódra általában az jellemző, hogy a magasabb és alacsonyabb intenzitású aktivitások váltják egymást. Ez a váltás az életmód ritmizálásában tárul elénk. A ritmizációból sokat lehet vezetni a hétköznapok és a pihenőnapok szerepét az életmódban. Az életmód ritmusa, valamint a hétköznapok és a pihenőnapok összefüggése, lehetőséget nyújt az életmód sajátosságainak további feltárására. Az életmód adott ritmusából — s különösképpen a hétköznapok és a pihenőnapok adott arányának segítségével — közvetlenül le lehet vezetni a szocialista társadalmunkban még meglévő életmód-különbségeket, pontosabban az életmódot differenciáló tényezők hatását. (A különböző osztályok és rétegek életmódja között végbemenő különbségeket). A ritmus ugyanakkor kifejezheti a különböző életmódtípusokban végbemenő egységesedési tendenciákat, törekvéseket is. Véleményünk szerint ugyanis, ha az egyénekben helyesen tudatosulnak a különböző tevékenységek, értékek, akkor az épülő szocialista társadalmunk által egyre inkább megalapozott jellegét illetően egységesülő életmód alakulhat ki. Ez a tendencia kifejezést kell, hogy nyerjen életvitelükben, életstílusukban. Arra a kérdésre adandó válasz, hogy ez a folyamat korrekció alá veti-e GAZSÓ FERENC álláspontját: — „Az életmód fogalmát a szociológiai irodalom rendkívül sokrétűen tárgyalja. Bizonyos hazai és külföldi szerzők álláspontjával egyezően az életmódot heterogén (tudatos és spontán) tevékenységek végtelen folyamatként értelmezzük, amelyek valaminő — az életfeltételek által meghatározott — spontán hierarchiája, belső szerkezete van. Az életmód tágabb fogalmán belül megkülönböztetjük az életvitelt, amely a mindennapi élet tudatos irányítását, a tevékenységek tudatos rendezését foglalja magába” [27], már empirikus kutatásokat is kíván.

Összegezve: míg az empirikus kutatások vagy megkérdőjelezzik, vagy igazolják Gázsó idézett álláspontját, addig kétségtelen, hogy igazolni fogják (mint ahogyan

már az eddig lefolytatott empirikus kutatások egyébként igazolták is) — ahogyan ezt tanulmányunkban kifejtettük —, hogy az életmód egy komplex, interdiszciplináris jellegű társadalomtudományi kategória, melynek pontos fogalmi körülírását éppen interdiszciplinaritásából és a köztudatból fakadó különböző értelmezések nehezítették.

Az életmódot meghatározó tényezők vonatkozásában pedig elégséges adatokat nyerünk tanulmányunk azon állításának igazolására, hogy itt az adott anyagi és tudati viszonyok elemzéséből kell kiindulni úgy, hogy az anyagi viszonyok elsősé- gének, ezen belül pedig a tulajdon- és a munkamegosztási viszonyok különös jelen- tőségének és szerepének változatlan elismerése mellett a tudati viszonyok életmódot befolyásoló szerepére komolyabb figyelmet kell a további elemzések során fordítani.

Ebben az összefüggésben mindenekelőtt az egyéni aktivitás megnövekedett szerepét kell kiemelni. Mert csak ezen az alapon mutatható ki a tudati motiváció gazdagsága az életmódban, vagy másképpen, az „egyediesült” életmód.

Az életmód tartalmának mennyiségi és minőségi oldalról való megközelítése kapcsán pedig realizálódik tanulmányunk azon hipotézise, hogy a tevékenység-típu- sok elemzésének köre kiterjeszthető a különböző életmódtípusok felállítására is.

JEGYZETEK

[1] KULCSÁR KÁLMÁN, Bevezetés a szociológiába. Bp. 1966. 6.

[2] Az egyén és a társadalom kapcsolata, az ember élettevékenysége mikéntje, annak megszer- vezése olyan legrégibb elméleti kérdések egyike, amely korról korra visszatérő probléma. E történeti folyamat nyomon követése számunkra különleges hasznú lehet, figyelmünket mégis a szocializmus építése közben kibontakozó új életmódra kell fordítanunk. A társadalmi valóság sürgetésének hatá- sára egyes szovjet szociológusok már a huszas évek elején elkezdtek foglalkozni az életmód bizonyos vonatkozásainak vizsgálatával. Erről a törekvéstől jó elemzés található B. Z. ROGOVIN Problémü szemji i bütovoj moráli v szovjetszkoj szociológii 20-h godov c. írásában. Szociálnüje iszlédovanyija vüpuszka 4. Izd. Nauka. 88—114. Hazánkban különösen az 1956-os ellenforradalom után fordítot- tunk nagyobb figyelmet erre a kérdésre. Eleinte inkább spontán, később egyre átgondoltabban és tervszerűbben. Ezt a megállapítást vö. FARKAS JÁNOS, MTA Szociológiai Kutató Intézetének tevé- kenysége című írásával, Szociológia. 2. 261. Bp. 1972., valamint FERENCZI KÁROLY, Életforma— lakáskérdés—témafelvetés. Valóság. 1963/2. és LOSONCZI ÁGNES, Életmód és társadalmi változások. Szociológia. 2. 154. Bp. 1972. stb. munkáival.

[3] MARX—ENGELS Válogatott Művei 3. köt. Bp. 1960. 23.

[4] Megállapításunkat vö. DROBNYICKIJ, Az erkölcs útvesztője. Korunk 1964. NINA POPELOVA, Etika. Moszkva. 1965., valamint ARHANGELSZKIJ, Leckii po markszisztszko-leninszkoj etike. Moszk- va. 1960. című írásaival.

[5] HELLER ÁGNES, Érték és történelem. Bp. 1969. 23.

[6] SZÁNTÓ MIKLÓS, Életmód—művelődés—szabad idő. Bp. 1967. 18.

[7] MOLNÁR LÁSZLÓ szerint: „az életmód az emberi tevékenységnek egy sajátos aspektusát, az élettevékenységeket, illetve az élettevékenység során objektívalódó társadalmi formákat és kép- ződményeket jelenti.” A marxista szociológiai szaktudás elméleti kategóriái és a történelmi mate- rializmus. Magyar Filozófiai Szemle. 10/1966/5. 787—788.

BÉRES CSABA szerint: „Az életmód az emberi élet folytatásának hogyanja, az emberi személyiség állandó és szakadatlan szerveződése a vele szembekerülő problémák megoldására. Az életmód volta- képpen az egyén törekvése életformájának kialakítására, vagy megőrzésére, illetve életkörülményei- ben bekövetkezett változásokhoz való alkalmazkodás. Ez aktív alkalmazkodást jelent, amely az élettevékenység különböző területein végbenemő cselekvések rangsorolásával személyiségének és biológiai létének szakadatlan megújítását célozza.” (Az életforma és az életmód szociológiai vizs- gálatának elméleti és módszertani problémái. Egyetemi doktori disszertáció. Debrecen. 1969. Kéz- irat. 65.)

[8] LOSONCZI ÁGNES, Életmód és társadalmi változások. Szociológia. 2. 1972. 167.

[9] FERGE ZSUZSA, Az életmódról, Valóság. 1968/8. 1.

[10] Érdekes — mint ahogyan BÉRES CSABA kimutatta —, hogy az oly nagy szociológiai ha- gyományokkal rendelkező angol nyelvben a tudományos szóhasználatban alig találkozunk az élet-

mód fogalommal. Az 1964-ben kiadott Dictionary of Social Sciences-ben pl. meg sem említik az életmód fogalmát. Ugyanakkor ahogyan fejlődött, előrehaladt a szovjet szociológia, illetve az életmódkutatás, az orosz nyelvben több, az életmód fogalmát jelentő terminus található. (Uklad zsziznyi, sztil zsziznyi, szposzob zsziznyi, obraz zsziznyi, бүт.) Ezeket a fogalmakat filozófiai aspektusban elemezte NAGY EMIL, Szocializm i бүт című kandidátusai értekezésében. Leningrád. 1968.

[11] Figyelemreméltó vizsgálatot folytatott Lovas Irén az életmód tárgyköreiből készült szakdolgozatában. Lovas a tanárjelöltek életmód értelmezésének következő típusait mutatta ki:

1. Túl általános értelmezés, pl.: „Életmód — ahogyan élünk.”
2. Az életmód meghatározó tényezők egy-egy oldalát ismerik csupán, pl. „Életmód, amit a társadalom anyagi létfeltételei meghatároznak, kövte vagyunk életmódunkhoz.” Vagy: „Ahogyan pihen, szórakozik, kulturálódik az ember.”
3. Él az életmód mennyiségi szemlélete. Pl. „Az életmód az élet lefolyásának rendje, az idő felhasználása.”
4. Megvan a helyes (vagy legalábbis viszonylag helyes felfogásra való törekvés. Pl. „Szerintem az életmódot meghatározza a társadalmi környezet, a családi környezet, a társadalomban betöltött szerep. Az életmódot nagymértékben meghatározza az egyén erkölcsi normája, világnézete. Az életmód ezen tényezőkhöz való viszony.”

LOVAS IRÉN, Az életmód mint etikai kategória. Szakdolgozat. (Kézirat.) Szeged. 1968.

[12] Sémánk LOSONCZI már idézett, az életmód lényegére vonatkozó elvi kifejtéséből született.

[13] Filozófiai Enciklopédia. Moszkva. 1960. I. köt. 206.

[14] Idézi SZÁNTÓ MIKLÓS, Életmód—művelődés—szabad idő. című munkájában Viktor Szinyicint.

[15] BALOGH ISTVÁN, A munkásifjúság helyzetéről és társadalmi szerepéről. Bp. 1968. 32.

[16] Vö. Utkin, Ocserki po markszisztzskoj-leninszkoj etike. Moszkva. 1962.

[17] LOSONCZI i. m. 173.

[18] L. M. ARHANGELSZKIJ, A boldogság kategória a marxista-leninista etikában. Előadások a marxista-leninista etikából. Moszkva. 1968. 108.

[19] (Szerkesztői kollektíva) Erkölcs és vallás. Politikai Könyvkiadó. 1962. 85.

[20] HELLER i. m. 172.

[21] LOSONCZI i. m. 172.

[22] BÉRES CSABA, Az életmód. MSZMP KB Politikai Főiskola. Budapest. 1971—72. Kézirat. 14—15.

[23] „Az időmérleg vizsgálatok az életmód (egy-egy társadalmi csoportok életmódja) egy speciális oldaláról, az időtöltésről adnak adatokat. Noha mindjárt meg kell mondani, hogy ezek az adatok az időmérleg vizsgálatok gyengéit is magukban rejtik, nevezetesen azt, hogy a felvett tevékenységek társadalmi vonatkozásairól és tartalmáról (csak ezen a mérési alapon) keveset tudunk meg. Ezért lehet úgy fogalmazni, hogy az időmérleg vizsgálat az életmód megközelítése mennyiségi oldaláról.” KALLÓS GÁBOR, Tanárjelöltek és a szocialista életmód. (A tanárképzés módszertani problémái.) Szeged. 1968. 85.

[24] Az életmód elméleti kérdésein belül a tipizálás problémáira alaposabb figyelmet BÉRES CSABA fordított. Az életforma és az életmód szociológiai vizsgálatának elméleti és módszertani problémái című doktori értekezésében, (Debrecen. 1969. Kézirat.) valamint Az életmód. MSZMP KB Politikai Főiskola. Bp. 1971—72. (Kézirat.) című tanulmányában. Figyelemreméltó továbbá LOSONCZI ÁGNES idézett írásában az életmód tipizálás alapelveiről kifejtett gondolata.

[25] Ebben a vonatkozásban igen hasznos adatokat kaphatunk a Statisztikai Időszaki Közleményekből, vizsgálódásunk esetében pl. az 1965/8-as számú Közleményből.

[26] Tanulmányunkban nem térünk ki a különböző polgári szociológiai elképzelésekre, azok kritikájára, noha kétségtelen, hogy a polgári szociológia életmód tipizálásának legnagyobb kiindulópontja az egyének szabadidő tevékenysége. Erre vonatkozólag igen alapos elemzés található SZÁNTÓ MIKLÓS, Életmód—művelődés—szabad idő. Bp. 1967. kitéző munkájában.

[27] GAZSÓ FERENC, Életmód és iskola. Kutatási módszerek az ifjúságszociológiában. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. Bp. 1970. 90.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КАТЕГОРИИ ОБРАЗА ЖИЗНИ

Г. Каллош

Автор подытоживает основные признаки образа жизни и в связи с этим показывает особенности соотношения общественной и индивидуальной, материальной и духовной стороны образа жизни, а также характерные черты структуральных отношений образа жизни и общества — с особым вниманием на место человека в распределении труда и на его трудовую деятельность.

Автор обращает особое внимание на вопрос о взаимосвязи образа жизни и сознания, и на отметку новейших возможностей типизации образа жизни.

EINIGE PROBLEME VON DEFINITION DER KATEGORIE DER LEBENSART

von G. Kallós

Der Autor summiert die bisher erreichten Ergebnisse auf dem Gebiet der Lebensartforschung. Danach fasst er die grundlegenden Kriterien der Lebensart zusammen und in Verbindung damit stellt er die Verbindungseigenheiten der gesellschaftlichen und individuellen, bzw. materiellen und geistigen Seiten der Lebensart, weiterhin die strukturellen Verhältnisse der Lebensart und der Gesellschaft — mit besonderer Rücksicht auf die Charakteristiken, die aus den Beziehungen der Leute in der Arbeitsteilung und ihrer Arbeitstätigkeit entspringen — dar.

Er wendet besondere Aufmerksamkeit der Frage des Zusammenhanges zwischen Lebensart und Bewusstsein, ausserdem der Bezeichnung der neueren Möglichkeiten von Typisierung der Lebensart zu.